

Hyvinvointi-interventiot ja työttömien syrjäytyminen

Erkki Saari

ABSTRACT

Welfare interventions and the exclusion of the unemployed

The purpose of the article is to show how improvement in methods to prevent social exclusion of the unemployed in Finland in the later 1990s was determined by the social and political context of that decade. One important feature was the increase in welfare interventions developing co-operation between national and local government, private associations, enterprises and unemployed individuals to diminish the role of national and municipal authorities in ensuring the welfare of citizens acquired at the time when the Finnish welfare state was strengthened. In practice welfare interventions could experiment with methods adapted to interrelated social and political developments which changed radically the reproduction of Finnish society and citizens in the 1990s. That turning point of the Finnish welfare state decreased the role of state-based reproduction and increased the role of market-based reproduction causing Finns to be less citizens of the state and more citizens of the education and labour markets. There were little chances of improvement based on critical view of society perceiving the unemployed as citizens of community-society. The improvement was mainly based on conservative and, to some extent, reformist views of society perceiving the unemployed on the one hand as citizens of the education and labour markets and on the other as people whose social exclusion could best be avoided by training them to be consumers, entrepreneurs and workers in market-society. Methodologically the article combines participatory (action) research with policy studies and evaluation.

Key words: unemployment, exclusion, intervention, improvement

1 JOHDANTO

Yksi työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyn näkyvä piirre oli Suomessa 1990-luvun loppupuolella "pienissä hyvinvointiprojekteissa" tapahtuva toiminnan kehittäminen. Tähän johti se, että kehittäminen tapahtui usein määräajan kestäneissä projekteissa, joissa julkisen sektorin (valtio ja kunnat) organisaatiot pyrkivät tehostamaan yhteistyötään yritysten ja erilaisten kansalaisjärjestöjen kanssa. Tavoitteena oli vähentää "hyvinvointivaltion rakentamisen suuressa projektissa" valtiolle ja kunnille muodostunutta merkittävää väestön hyvinvoinnin turvaajan roolia, joka oli joutunut voimistuneen kritiikin kohteeksi. Kritiikin toinen pääsuuntaus korosti tarvetta lisätä yksilön vastuuta hyvinvoinnistaan ja markkinoiden roolia väestön hyvinvointia turvaavien palvelujen tuottajana. Toinen pääsuuntaus halusi lisätä kansalaiseksi mielletyn yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa hyvinvointiaan turvaavien palveluiden määrään ja laatuun. Edellinen kyseenalaisti hyvinvointivaltion kyvyn taata yksilöiden hyvinvointia, koska näki sen palvelut heitä passivoiviksi ja kustannuksiltaan liian kalliiksi. Jälkimmäinen kyseenalaisti hyvinvointivaltion standardipalvelut pitäen niitä kykenemättöminä vastaamaan yksilöiden vaihteleviin palvelutarpeisiin. (Bryson 1992, 9-29; Kosonen 1995; Eräsaari 1996, 120-134; Vähätalo 1998, 158-182; Metteri & Lehtinen & Saarnio 2000, 119-132.)

Suomen liittyminen Euroopan Unionin (EU) jäseneksi vuoden 1995 alussa vaikutti merkittävästi viime vuosikymmenen lopulla maassamme toteutettuun työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyyn. Jäsenyys vaikutti siihen samaan tapaan kuin maaseudun kehittämiseen (Hyryläinen & Rannikko 2000 13). Muutamassa vuodessa käynnistyi lukuisia projekteja, joissa pyrittiin kehittämään tehokkaampia toimenpiteitä työttömien työmarkkinoilta ja laajemmin yhteiskunnasta syrjäytymisen estämiseksi. Tavoitteena

oli lisätä työhallinnon, muiden valtion paikallisviranomaisten, kuntien, oppi-, tutkimus- ja kuntoutuslaitosten, kansalaisjärjestöjen ja yksittäisten työttömien yhteistyötä. Projekteissa oli tarkoitus kokeilla uusien ideoiden toimivuus käytännössä laajentaen ns. hyvät käytännöt normaali-toiminnaksi. Niiden toteuttamisen tuli perustua EU:n rakennerahastojen tavoiteohjelmissa määriteltyihin rahoitus- ja toteutuskriteereihin. Työttömien syrjäytymisen ehkäisyn kannalta tärkein näistä ohjelmista oli Euroopan Sosiaalirahaston (ESR) Suomen tavoite 3 -ohjelma. Siinä määriteltyjä kriteerejä noudatettiin myös, jos projekti rahoitettiin muista maamme koskeneista tavoiteohjelmista. Ohjelmien laatiminen ja toteuttaminen merkitsivät Suomen työllisyys- ja sosiaalipoliittikan muuttumista ohjelmaperustaiseksi, jollaista se oli muissakin EU-maissa. (Ks. Työministeriö 1995a.)

Syitä muutoksiin, joita työttömien yhteiskunnasta syrjäytymistä ehkäisevässä toiminnassa Suomessa 1990-luvun lopulla tapahtui, ei voi pelkistää vain maamme EU-jäsenyyteen. Niitä haettaessa on tarkasteltava hyvinvointipalvelujen tuottamista ja sosiaaliturvaetuuksien maksamista säädelleessä Suomen hyvinvointimallissa 1990-luvulla tapahtuneita muutoksia, joiden on nähty vavisuttaneen jo vakaaksi ajateltuja maamme hyvinvointivaltion perusteita ja hyvinvointipoliittikan lähtökohtia. Muutosten perustana olivat Suomessa 1980-luvun lopulla tehdyt yhteiskuntapoliittiset ratkaisut. Tuolloin alkanutta kehitystä kuvaa 1990-luvun edetessä hyvinvointipoliittikan eri alueilla tehtyjen ratkaisujen perustuminen yhä enemmän näkemykseen, että yksilön yhteiskunnasta syrjäytymisen ensisijaiset syyt ovat hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa ja että paras keino ehkäistä hänen syrjäytymistään on aktivoida häntä hakemaan ja luomaan itselleen työ- ja koulutuspaikka. Yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttavaa syrjäytymisen ehkäisyä pidettiin sitä enemmän yksilöä holhoavien ja passivoivien sekä hänen syrjäytymisriskiään kasvattavien keinojen käyttämisenä mitä kriittikömmäksi suhtautuminen yksilön aktiivisuutta lisääviin keinoihin muuttui. Osan kansalaisista ja maan poliittisista päättäjistä esittämä kritiikki, että yksilön vastuun ja aktiivisuuden korostamisen politiikka olisi mennyt jo liian pitkälle, torjuttiin esittämällä tehtyjen ratkaisujen oleminen pidemmällä tähtäimellä koko kansakunnan etu. (Anttonen & Sipilä 2000; Heino & Sundell & Västilä 2001, 21-49; Julkunen

2001, 81-94; Koistinen & Sengenberger 2002, 255-269.)

2 ARTIKKELIN TAVOITE

Tarkastelen artikkelissani työttömien yhteiskunnasta syrjäytymistä ehkäisevässä toiminnassa Suomessa 1990-luvun lopulla tapahtuneita muutoksia asettamalla ne osaksi maamme tuolloista yhteiskunnallis-historiallista kontekstia (Layder 1993, 71-106), jota määritti sekä maan hyvinvointimallissa vuosikymmenen aikana tapahtuneet muutokset että EU:iin liittyminen. Pyrin huomioimaan työttömien yhteiskunnasta syrjäytymistä ehkäisevän toiminnan riippuvuuden yhteiskuntarakenteellisista edellytyksistä, mikä ns. hyvinvointi-interventioissa saamani kokemusten perusteella näyttää toimintaa kehitettäessä helposti unohtuvan. Tarkoitan hyvinvointi-interventioilla projekteja, joilla pyrittiin sekä työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyyn että siinä sovellettujen ensimmäisen (valtio ja kunnat), toisen (yritykset) ja kolmannen (järjestöt, yhdistykset) sektorin välisten yhteistyömuotojen kehittämiseen (ks. Työministeriö 1995a, 44-54). Termin käyttö tulee erottaa sanan interventio tavanomaisesta käytöstä, jolloin kaikkia työttömien syrjäytymistä ehkäiseviä ja heidän elämäänsä kohentamaan pyrkiviä toimenpiteitä (kuten tukityöllistäminen ja työvoimapolitiittinen koulutus) kutsutaan interventioiksi. Hyvinvointi-interventioita olivat Suomessa 1990-luvun lopulla toteutetusta työttömien yhteiskunnasta syrjäytymistä ehkäisemään pyrkineestä toiminnasta vain esimerkiksi ne työvoimapolitiittista koulutusta järjestäneet projektit, joissa pyrittiin myös kehittämään entistä parempia yhteistyömuotoja kouluttajien, muiden työttömien kanssa työskentelevien tahojen ja työttömien välillä.

Työttömien yhteiskunnasta syrjäytymistä ehkäisevän toiminnan kehittämiseen vaikuttavassa Suomen yhteiskunnallis-historiallisessa kontekstissa 1990-luvulla tapahtuneet muutokset liittyivät maassa ja ns. globaalilla tasolla tuolloin tapahtuneeseen sosiaaliseen ja taloudelliseen kehitykseen. Muutokset heijastuivat muun muassa maan työllisyys-, sosiaali- ja talouspolitiikkojen harjoittamista ohjanneisiin painotuksiin. Pohdin, miten nämä muutokset liittyivät vuosikymmenellä tapahtuneeksi nähtyyn kehitykseen, jossa markkinaideologia syrjäytti 1960-luvun alusta

1980-luvun puoliväliin kestäneen hyvinvointivaltion rakentamisen ja vahvistamisen ajan hyvinvointivaltioideologian maan hyvinvointipoliittikkaa ohjanneena lähtökohtana (Anttonen & Sipilä 2000; Heinonen ym. 2001). Tekivätkö muutokset vuosikymmenen loppupuolesta otollisen ajan hyvinvointi-interventioiden lisääntymiselle? Liitetykö hyvinvointi-interventioiden lisääntyminen esimerkiksi globalisoitumiseksi kutsuttuun kehitykseen, johon on nähty kuuluneen sekä maassamme tapahtunut työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen riskin kasvu, hyvinvointimallin muuttuminen, EU:n jäseneksi liittyminen että tietotekniikan läpimurto kaikilla elämänalueilla?

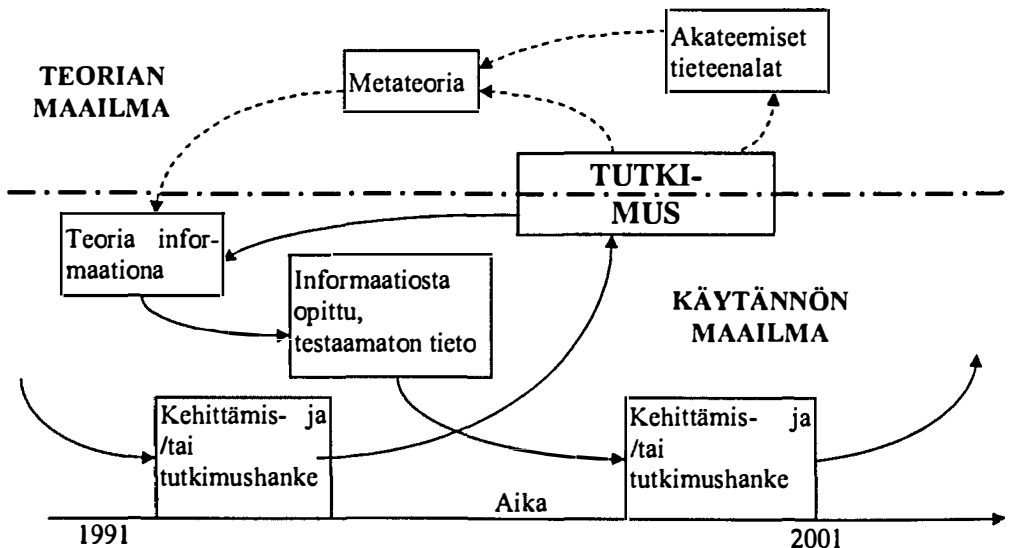
Arvioin artikkelissani, olivatko hyvinvointi-interventioita ohjanneet yhteiskuntapoliittiset tavoitteet ns. koko yhteiskunnan edun mukaisia ja tarjosivatko yhteiskunnan sosiaalisen järjestyksen tukena olleet perusihanteet (ideologiat) pohjan legitimiille eri näkemysten yhteensovittamiselle. Näihin kysymyksiin ei ollut mahdollista paneutua esimerkiksi arvioinneissa, joita ESR-projektien toimeenpanosta vastuulliset viranomaiset teettivät ulkopuolisilla tutkimuslaitoksilla projekteja ohjanneiden ohjelmien tavoitteiden toteutumisesta (ks. Arnkil & Nieminen & Säkjäjärvi 1997; Sisäasiainministeriö 2000; European Commission 1997). Se ei kokemukseni mukaan ollut mahdollista myöskään projekteihin osallistuneelle työttömien syrjäytymistä ehkäisevää toimintaa

kehittämässä olleelle tutkijalle. Tämän toiminnan kehittämisen kannalta on kuitenkin tarpeen analysoida, miten hyvinvointi-interventioiden lisääntyminen liittyi Suomessa tapahtuneeseen laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen (Fischer 1995, 1-24).

Tivistetysti artikkelini tutkimuskysymykset ovat: 1) Mitä muutoksia työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyn kehittämiseen tähtäävän toiminnan yhteiskunnallisia edellytyksiä määrittäneessä Suomen hyvinvointimallissa sekä siihen vaikuttaneissa yhteiskuntarakenteissa tapahtui 1990-luvulla? 2) Miten työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyn kehittämistä muuttaneiden hyvinvointi-interventioiden lisääntyminen liittyi Suomen hyvinvointimallissa tapahtuneisiin muutoksiin?

3 MENETELMÄT JA AINEISTOT

Artikkelini perustuu vuosina 1991-2001 työttömänä, opiskelijana ja tutkijana työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen riskejä sekä niiden vähentämistä selvittäneissä tutkimushankkeissa ja hyvinvointi-interventioissa saamani kokemusten hyödyntämiseen. Tein tänä aikana Suomen työttömyysturvajärjestelmän muutoksia tarkastelevan gradun (Saari 1994) sekä nuorten ja pitkäaikaistyöttömien työllistämistä helpottamaan

Kuvio 1. Tutkimus, käytäntö ja teoria (vrt. Jarvis 1999, 153).

tarkoitettuja kahta toimenpidettä arvioivan tutkimuksen (Saari 1996a) ja olin mukana Suomen Akatemian "Väestöryhmien väliset terveys- ja muut hyvinvointierot" -tutkimusohjelmaan kuuluneessa "Hyvinvointi-interventiot pitkäaikaistyöttömyyttä ratkaisemassa" -osahankkeessa (Pohjola & Saari & Viinamäki 1999 ja 2001a) sekä Pohjois-Suomessa vuonna 1966 syntyneiden sosiaaliturvan käyttöä ja huono-osaisuuden kasaantumista selvittäneessä tutkimuksessa (Ek & Saari & Viinamäki & Sovio & Järvelin n.d.). Lisäksi olin mukana vuosina 1994-2001 toteutetuissa työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyä kehittäneissä hyvinvointi-interventioissa (Rossi & Saari & Salonen-Soulié 1995; Piirainen 1996; Saari 1996b; Heikkilä & Katajamäki & Saari 1999; Pohjola & Saari & Viinamäki 2001b). (Saari 2001.) Kuvio 1 hahmottaa tutkimusotetta, jonka mukaisesti olen toiminut sekä näissä tutkimus- ja kehittämishankkeissa että tätä artikkelia kirjoittaessani.

Tutkimusotteeni perustuu osallistuvan ja valtaistavan toiminta- (Whyte 1991; Zuber-Skerritt 1996; Fals Borda 1998; Reason & Bradbury 2001), arviointi- (Guba & Lincoln 1989; Mabry 1997) ja politiikan tutkimuksen (Fischer 1995; Beck 1997; Pierson 1999) piirissä esitettyjen metodologisten ideoiden soveltamiseen. Analysoin Suomessa 1990-luvulla tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksia työttömien yhteiskunnasta syrjäytymistä ehkäisevän toiminnan kehittämiseen hyödyntäen sekä aikalaisena eläneenä työttömänä ja opiskelijana että toiminnan kehittämiseen osallistuneena tutkijana saamiani kokemuksia. Osallistuvan ja valtaistavan toimintatutkimuksen mukaisesti tavoitteeni on edistää teorian ja käytännön maailmojen rajan ylittämiseen ja työttömien oman asiantuntemuksen hyödyntämiseen perustuvaa toiminnan kehittämistä. Tämä oli nähdäkseni tavoitteena myös niissä 1990-luvun lopulla toteutetuissa hyvinvointi-interventioissa, joissa olin mukana. Tällaisessa kehittämisen osaksi pyrkivässä tutkimuksessa ei voi soveltaa kehittämistä ulkopuolelta ja neutraalisti tarkkailevaa tutkimusotetta. Sen sijaan tutkimuksen tulee olla työttömien yhteiskunnallisen aseman parantamiseen tähtäävää ja heidän kanssaan tapahtuvaa toiminnan kehittämistä (Hart & Bond 1996, 36-58).

Tutkimusotettani leimaa kriittinen suhtautuminen postmodernismin myötä kasvaneeseen laadullisia menetelmiä käyttävien tutkijoiden tai

pumukseen tutkia yhteiskuntaa liian painokkaasti yksilön toimintaa tarkastelemalla (Gubrium & Holstein 1997). Halu tutkia ja lisätä yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa elämäänsä voi johtaa siihen, että tutkijalta jää huomaamatta yhteiskuntarakenteiden vaikutus yksilön vapauteen tehdä valintoja. Nykyisellä "notkean modernin" ajalla yhteiskuntatutkimusta tekevän on tiedostettava, että hän saattaa vaikuttaa työllään yhteiskunnan tapahtumiin. Muiden aikaalaistemme tavoin tutkija on "jäykän modernin" aikana eläneitä vapaampi valitsemaan osansa joutumatta tyytymään kohtaloonsa. Tämän vastapainona hänen on kuitenkin kannettava vastuu valinnoistaan. Hänen on tiedostettava ja pyrittävä lisäämään muiden aikaalaistemme tietoisuutta yhteiskuntarakenteiden vaikutuksesta heidän kaikkein yksilöllisimpiinkin kokemuksiinsa. Pyrkimättömyyttä tietoisuuden lisäämiseen tutkija voi perustella joko näkemyksellä, että kaikki yhteiskunnassa tapahtuva on selitettävissä yksilöä tutkimalla, tai että pätevä tutkimus edellyttää neutraalia ja kantaa ottamattomia yhteiskunnan tarkkailua. Hänen sitoutumisensa joko yhteiskunnassa havaittavien erojen ja eriarvoisuuksien selittämiseen yksilöiden välisistä eroista, joita modernissa yhteiskunnassa elävän pitää kunnioittaa, tai niihin kantaa ottamattomaan tutkimukseen, merkitsee kuitenkin tutkimuksen jäämistä vain eroja toteavaksi. Molemmissa tapauksissa tuloksena on, että tutkija jättää yksilön kohtalonsa vangiksi, mitä hän tuskin odottaa muiden yhteiskuntaa tarkkailevien aikaalaistemme tekevän. (Heller 1999, 221-235; Bauman 2002.)

Kuvio 2 hahmottaa soveltamaani Derek Layderin (1993, 1-18) esittämään sosiaalitutkimuksen strategiaan perustuvaa tapaa tarkastella vuosina 1991-2001 toteutettuja hyvinvointi-interventioita. Asetan ne osaksi tuolloin Suomen vallinnutta yhteiskunnallis-historiallista kontekstia. Niissä tapahtunut työttömien, viranomaisten ja muiden toimijoiden ns. face to face -vuorovaikutus oli maamme hyvinvointipolitiikan toimeenpanoon liittyvää kanssakäymistä. Keskityn kuvion kahteen ylimpään tasoon. Tarkastelen yhteiskuntarakenteiden ja yhteiskuntapolitiikan toimeenpanoon liittyneiden poliittis-hallinnollisten päätösten ja määräysten luomia edellytyksiä kehittää työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyä. Kuvion kahteen alimpaan tasoon kuuluva hyvinvointi-interventioiden käytännön toteutukseen osallistumisen ja niissä toimineiden kanssa vuorovaikutuksessa olemisen aikana saamani

HISTORIA	TASO	KOHDE	AINEISTOT
	<i>Yhteiskunta</i>	Yhteiskuntarakenteissa ja politiikassa tapahtuvat muutokset	Tutkimus- ja muut raportit, viranomaisten tuottamat tilastot ja poliittiset asiakirjat
	<i>Politiikan toimeenpanon ohjaus</i>	Projektien toteutusta ohjaavat poliittiset ja hallinnolliset päätökset ja määräykset	Projektien toteutuksessa noudatettavat ohjelma-asiakirjat, rahoituspäätökset ja yhteistyösopimukset
	<i>Projekti</i>	Projektien käytännön toteutus	Projektien toteutuksessa mukana olleista kertynyt havainto- ja muu aineisto
<i>Projektiissa toimijoina olevat</i>	Projektien johto jne. ryhmien jäsenet, työntekijät ja asiakkaat	Johto jne. ryhmien jäsenistä, työntekijöistä ja asiakkaista kertynyt havainto- ja muu aineisto	
	Aika		
	1995		2001

Kuvio 2. Tutkimustaso, -kohde ja -aineistot.

kokemukset ovat antaneet sysäyksen artikkelin kirjoittamiseen ja vaikuttavat "ruumiiseen talentuneena tietona" (Okely 1994) tulkintoihin, joita teen analysoidessani Suomen yhteiskuntarakenteiden ja -politiikan muutoksia 1990-luvulla käsitteleviä tutkimuksia, raportteja, tilastoja ja poliittisia asiakirjoja sekä hyvinvointi-interventoiden toteutusta ohjanneita ohjelma-asiakirjoja, rahoituspäätöksiä ja yhteistyösopimuksia.

Tarkastelen etenkin vuosia 1995-2001, jolloin olin mukana Uusi polku työelämään-, Kipinä- ja Yhteistyöllä elämä hallintaan (YEH)-projekteissa. Ensimmäinen toteutettiin vuosina 1995-1999 osana ESR:n tavoite 6 -ohjelmaa työ- sekä sosiaali- ja terveysministeriöiden rahoittamana. Se pyrki Rovaniemen työvoimatoimiston yli 25-vuotiaiden asiakkaiden, jotka olivat pitkäaikaistyöttömiä tai suuressa riskissä jäädä pitkäaikaistyöttömiksi, syrjäytymisen estämiseen ja siinä käytettyjen toimenpiteiden kehittämiseen. Sen vastuullinen toteuttaja oli Rovaniemen kaupunki ja yhteistyösopimuksia Lapin yliopisto ja keskussairaala, Rovaniemen maalaiskunta ja

työvoimatoimisto sekä Invalidiliiton Lapin Kuntoutuskeskus. Olin siinä mukana helmikuun alusta heinäkuun puoliväliin 1996. (Ks. Piirainen 1996; Pitkäaikaistyöttömien selviytymisstrategioiden kehittäminen 2002.) Toinen toteutettiin vuosina 1996-1999 osana ESR:n tavoite 3 -ohjelmaa työ- sekä sosiaali- ja terveysministeriöiden rahoittamana. Se pyrki Vaasan työvoimatoimiston yli 25-vuotiaiden asiakkaiden, jotka olivat pitkäaikaistyöttömiä tai sen uhkaamia taikka sosiaalisesti syrjäytyneitä tai sen vaarassa olevia vajaakuntoisia, syrjäytymisen estämiseen ja siinä käytettyjen toimenpiteiden kehittämiseen. Sen vastuullinen toteuttaja oli Vaasan kaupunki ja yhteistyösopimuksia Vaasan työvoimatoimisto, yliopisto ja Setlementtiyhdistys, NOPUS ja Vaasan Seudun Työttömät. Olin siinä mukana heinäkuun puolivälistä 1996 vuoden 1998 loppuun. (Ks. Kipinä I -projekti 2002; Kipinä II -projekti 2002.) Kolmas toteutettiin vuosina 1998-2001 Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamana. Sen vastuullinen toteuttaja oli Työttömien Valtakunnallisen Yhteistoimintajärjestö (TVY) paikallis-

yhdistystensä kautta. Se pyrki kehittämään yli 24-vuotiaiden pitkäaikaistyöttömien syrjäytymistä estävää työttömien vertaistukea. Olin siinä mukanatoukokuun alusta 1998 toukokuunalkuun 2001. (Ks. Pohjola ym. 2001b.)

Artikkelini on osa edelleen jatkuvaa havainnoivaa osallisuutta soveltavaa tutkimustoimintaani (ks. Alasuutari 1995, 203-269 ja 2001, 65-98) työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyn kehittämiseksi. Toimin antropologisen kenttätutkijan kaltaisesti kartuttaen kokemuksia ja keräten sekä analysoiden aineistoja hyvinvointi-interventioista monessa toisiinsa kytkeytyvässä vaiheessa (Hughes 1994; Okely 1994). Osallistumiseni hyvinvointi-interventioissa ja tutkimushankkeissa tehtiin tutkimuksiin luo perustan analyyseille, joita artikkelissani teen kuvion 2 yhteiskunta- ja politiikan toimeenpanon ohjaus -tasoa koskevista aineistoista.

4 HYVINVOINTIMALLIN MUUTOS

Arvioitaessa Suomessa 1990-luvulla ja sen lopulla tapahtunutta hyvinvointimallin muutosta kohdataan siihen vaikuttaneiden tekijöiden historiallisuuden, moninaisuuden ja keskinäisen vuorovaikutuksen aiheuttamat vaikeudet. Esimerkiksi vuosikymmeneen sisältyneiden taloustaantumien (1990-1992), siitä toipumisen (1993-1995) ja vakiintuneen talouskasvun (1996-2000) vuosien taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset tapahtumat riippuivat monin tavoin toisistaan (Koistinen & Sengenberger 2002, 255-269). Niitä kaikkia määrittivät monet yhteiskunnan talouskasvua, sosiaalista järjestystä ja poliittista lojaalisuutta, sitoutumista sekä legitimitettä tuottavissa ja ylläpitävissä rakenteissa tapahtuneet muutokset. Siksi ei olekaan yllättävää, että vuosikymmenen tapahtumista on esitetty monia tulkintoja. Niiden on arvioitu sekä murtaneen maassamme harjoitetun hyvinvointivaltion rakentamiseen pyrkineen yhteiskuntapolitiikan perustan että mahdollistaneen sen jatkamisen, koska julkinen talous saatiin sopeutettua talouslaman vähentämiin tuloihin. Ne on nähty myös jatkona koko 1900-luvun ajan harjoitetulle maamme geopolittisen aseman sallimissa rajoissa tapahtunutta taloudellisen ja kulttuurisen länsi-integraation syventämistä ja taloudellisen rationaliteetin korostamista korostaneelle poliitikalle, johon ei kuulunut koskaan pyrkimystä varsinaiseen hyvinvointivaltion raken-

tamiseen. (Heinonen ym. 2001, 11-13, 21-49; Julkunen 2001, 291-300.)

Eroistaan huolimatta voi Suomen hyvinvointimallin muuttumista 1990-luvulla koskevat tulokset jakaa perusnäköykseltään kahteen päälinjaan. Ensimmäisen mukaan tuolloin tehdyt yhteiskuntapoliittiset ratkaisut eivät merkinneet maassamme 1960-luvulla alkaneen pohjoismaisen universaalien hyvinvointivaltion rakentamiseen pyrkineen mallin murtumista ja korvaamista uudella. Vuosikymmenen tapahtumat nähdään kapitalistisen talousjärjestelmän normaalista suhdannevaihtelusta johtuviksi. Niiden katsotaan koetelleen hyvinvointimallimme kestävyyttä, mutta ei murtaneen sitä. Toinen tulkintojen päälinja on, että vuosikymmenen tapahtumat mursivat maamme hyvinvointimallin. Tämä tapahtui siirtymällä joustavaan yhteiskuntapolitiikkaan, mitä talouden globalisoitumisen, teknologisen kumouksen ja fordistisen tuotantotavan korvaamisen jälkifordistisella katsottiin edellyttävän. Esimerkiksi maassamme tuolloin johtaneiden puolueiden muodostaman poliittisen eliitin suhtautumisessa sosiaaliseen eriarvoistumiseen tapahtui muutoksia. Vuosikymmenen edetessä eliitin nähdään pitäneen eriarvoisuuteen puuttumista yhä tarpeettomampana ja jopa haitallisena yksilöiden erilaisuuden kunnioittamisen loukkauksena. Sen katsotaan alkaneen korostaa, että yksilöiden erojen kunnioittamiseen perustuvan terve kilpailu takaa yhteiskunnan uudistumiskyvyn ja kestävyuden, mihin tasapäistävä pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamiseen pyrkivä politiikka ei muuttuneissa taloudellisissa, poliittisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa pysty. Vanhan hyvinvointimallin korvannutta uutta mallia kuvataan muun muassa moderniksi lääneksi ja schumpeteriläiseksi työvaltioksi. (Pierson 1999; Heinonen ym. 2001, 11-49; Julkunen 2001.)

Keskeinen kysymys näissä Suomen hyvinvointimallin muuttumista 1990-luvulla koskevissa arvioinneissa on, muuttuiko yhteiskunnan jäsenten maksamien sosiaalisten kustannusten jakautuminen tuona aikana vai ei. Tulkintani on, että kustannusten jakautumisessa tapahtui merkittäviä muutoksia. Ne liittyivät maamme talousjärjestelmän rakenteissa tapahtuneeseen kehitykseen, mikä oli osa läntisissä kapitalistisissa maissa jo 1970-luvulla alkanutta pääoman kasaantumisehtojen kehitystä jälkifordistinen tuotantotavan syrjäyttäessä yhä enemmän fordistisen tuotantotavan (Pierson 1999.) Kehityksen aiheuttajina

olivat talouden globalisoituminen ja teknologisen kumouksen eteneminen, jotka lisäsivät joustavien tuotanto- ja työn organisointitapojen soveltamisen tarvetta ja mahdollisuuksia. Maitten väliset erot osoittavat kuitenkin, että kehitys eteni kunkin maan kansallisten erityispiirteiden määrittämiä polkuja noudattaen (Julkunen 2001).

Koulutus- ja työmarkkinakansalaisen aseman muuttuminen

Suomen kehityksen erityispiirteitä kuvaa mielestäni hyvin 1960-luvulta 1990-luvulle tultaessa maassamme koulutus- ja työmarkkinakansalaisten asemassa tapahtuneet muutokset. Käsite koulutus- ja työmarkkinakansalaisuus viittaa länsimaisen kulttuuriin kuuluvissa valistuksen, modernismin ja kansallisvaltion aatteissa kehityneeseen kansalaisuuskäsitteeseen (Marshall 1950). Moderni kansallisvaltio nähdään tällöin saman kansallisuuden yhdistämien kansalaisten yhteisöksi. Kansalaiset ovat yhdessä sopineet kansalaisoikeuksistaan ja -velvollisuuksistaan. Heidän perustamansa valtio turvaa nämä asumiseen perustuvat oikeudet, joiden vastapainona kansalaiset täyttävät velvollisuutensa. Sopimisen nähdään edenneen taloudellisista poliittisiin ja lopulta sosiaaliin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Sen ulottumisen viimeksi mainittuihin katsotaan aloittaneen ns. hyvinvointivaltion kehityksen läntisen Euroopan maista II maailmansodan jälkeen Iso-Britannian ollessa kehityksen kärkimaana. Esimerkiksi Saksassa 1900-luvun alkupuolella toteutettuja sosiaalireformeja pidetään tällöin hyvinvointivaltion tulevaa kehitystä ennakoineina uudistuksina. (Viinamäki 1999, 131-235; Viinamäki & Saari 2001, 10-41.)

Koulutus- ja työmarkkinakansalaisen oikeudet ja velvollisuudet perustuvat kansallisvaltion alueella asumisen sijaan yksilön toimintaan koulutus- ja työmarkkinoilla. Ne ovat muodostuneet hänen elämänsä yhä keskeisemmin rakenteistaviksi elämänalueiksi, kun kapitalististen maiden palkkatyöläistyminen on edennyt yhdessä niiden teollistumisen kanssa. Suurin osa koulutus- ja työmarkkinakansalaisen taloudellisista, poliittisista ja sosiaalisista oikeuksista ja velvollisuuksista määrittyy hänen sukupuolensa, ikänsä sekä opiskelu- ja työhistoriansa mukaan. Niihin vaikuttaa hänen työmarkkina-asemansa kuten se, kuuluuko hän työlliseen vai työttömään työvoimaan

vai onko hän työvoiman ulkopuolella ja onko hän työllistynyt avoimille vai tuetuille työmarkkinoille määraaikaiseen vai pysyvään työsuhteeseen. Niiden kannalta on tärkeää se, millaiset ovat hänen ammatilliset, yleissivistävät ja sosiaaliset kvalifikaationsa sekä hänen perhepiirinsä ja elinympäristönsä luomat opiskelu- ja työssäkäyntimahdollisuutensa. Koulutus- ja työmarkkinoilla toimivat organisaatiot ovat tärkeitä hänen elämäänsä rakenteistavia yhteiskunnallisia instituutioita hänen toimiessa suuren osan elämästään niiden toimeenpanon kohteena olevien normien ja säädösten sekä toimintakäytäntöjen mukaisesti. (Viinamäki 1999, 131-235; Suikkanen & Viinamäki 1999.)

Fordilaisen tuotantotavan määrittämässä yhteiskunnassa elävän koulutus- ja työmarkkinakansalaisen elämänkulun standardina on lineaarinen koulutus- ja työmarkkinoilla eteneminen. Siihen kuuluu, että hän opiskelee nuorena yhden ammatin, siirtyy sen jälkeen aikuisena työmarkkinoille, tekee opiskelemansa ammatin mukaista työtä 40-45 vuotta ja hankkii tässä ajassa sosiaaliturvalainsäädännössä määritellyn oikeuden täyteen työeläkkeeseen. Aktiivisen työssäolon jälkeen hän siirtyy eläkkeelle viettämään vanhuuden päiviään. Täyden eläketurvan saamiseksi hän tavoittelee mahdollisimman ehjää opiskelu- ja työhistoriaa. Rikkinainen opiskelu- ja työhistoria osoittaa hänen epäonnistuneen koulutus- ja työmarkkinakansalaiselle kuuluvien velvollisuuksien täyttämässä ja johtaa hänen oikeuksiensa vajaaksi jäämiseen. (Koistinen 1999, 291-296; Viinamäki & Saari 2001, 10-41.)

Lähes yhtenäisen taloudellisen kasvun aika 1950-luvun lopusta 1980-luvun loppupuolelle loi varsin monelle suomalaiselle hyvät edellytykset edetä koulutus- ja työmarkkinoilla lineaarisesti. Ajanjaksoa luonnehtivat keskeisellä tavalla teollisen yhteiskunnan sosiaaliset sopimukset, joiden mukaan kansalaisen normaali elämä koostui pysyvistä työsuhteesta, yhden ammatin hankkimisesta ja siinä koko työuran toimimisesta sekä omistusasunnossa kahden palkansaajan perheessä asumisesta. Näin rakenteistuneen yhteiskunnan nurjana puolena olivat lineaarisessa koulutus- ja työmarkkinoilla etenemisessä syystä tai toisesta epäonnistuneiden vaikeus välttää yhteiskunnasta syrjäytyminen. Esimerkiksi syrjäseuduilla asuneiden työmahdollisuuksissa ja muissa elämisen edellytyksissä olleet puutteet johtivat heidän muuttoonsa sekä maan sisällä

maalta kaupunkeihin ja Pohjois- ja Itä-Suomesta Etelä- ja osittain Länsi-Suomeen että etenkin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa Ruotsiin (Vartiainen 1997). (Viinamäki & Saari 2001, 10-41.)

Lineaarinen koulutus- ja työmarkkinoilla eteneminen kävi suomalaisille sitä ongelmallisemmaksi mitä selvemmin postfordilainen tuotantotapa alkoi määrittää yhteiskunnan toimintaa. 1990-luvulla yhä useamman koulutus- ja työmarkkinakansalaisen koulutus- ja työhistoria koostui toisiaan seuraavista työssä, työttömänä, koulutuksessa tai muun syyn vuoksi työvoiman ulkopuolella olemisen ja yksilöllisen työstä osa-aika- tai kokoaikaeläkeläiseksi siirtymisen ajanjaksoista. Heidän kokemuksensa muun muassa ajoittaisesta työllisenä ja työttömänä olemisesta, työllistymisestä avoimille ja työvoimapolitiittisesti tuetuille työmarkkinoille sekä toimimisesta lyhyissä ja hieman pidempään kestävässä määräaikaisissa työsuhhteissa yleistyivät. Yleisemmiksi tulivat myös tilanteet, joissa työssä olevat tai sitä hakevat kokivat ammatilliset kvalifikaationsa vanhentuneiksi tai kohtasivat muita vastaavia riittämättömyyttä työmarkkinoilla aiheuttaneita riskejä. Koulutus- ja työmarkkinakansalaisen elämäntilanne oli siten aiempaa epävakaisempaa ja periodisempaa. (Saari & Viinamäki 1997; Viinamäki 1999, 131-235.)

Epälineaarisen koulutus- ja työmarkkinoilla etenemisen yleistymisen nähdään liittyneen niin yksilön omaehtoisten ratkaisujen teon mahdollisuuksien lisääntymiseen kuin niiden vähentymiseenkin. Edellisessä tulkinnassa sitä pidetään osoituksena yksilöllisistä ja tilannekohtaisista tarpeista tapahtuvan koulutus- ja työmarkkinoilla toimimisen ja niiltä poistumisen yleistymisestä. Jälkimmäisessä sitä pidetään osoituksena yksilön elämäntilanteen muuttumisesta entistä tiukemmin koulutus- ja työmarkkinoiden rakenteistamaksi. Tulkintojen ero näkyy muun muassa syissä, joiden katsotaan johtaneen koulutus- ja työmarkkinakansalaisen uralla etenemisen muutoksiin kuten työpaikan alemmalta ylemmälle hierarkiatasolle siirtymisen vaikeutumiseen ja työtehtävistä tai työpaikasta toiseen siirtymisen sekä työmarkkinoiden ulkopuolella olemisen, työssäkäynnin ja erimittaisten työttömyysjaksojen vaihtelujen yleistymiseen. Niiden ero näkyy myös suhtautumisessa siihen, onko monipuolisen opiskelu- ja työkokemuksen hankkimisen riittävänä syyinä pidettävä sitä, että yksilö kykenee siten siirtymään tarpeen vaatiessa joustavasti koulu-

tuus- ja työmarkkina-asetusta toiseen. (Aho & Koponen 2001; Viinamäki & Saari 2001, 10-41.)

Seuraava Suomen hallitukselle 1.12.1998 luovutetusta suomalaisen tietoyhteiskunnan mahdollisuuksien hyödyntämistä ja uhkien torjumista koskevasta strategiasta otettu sitaatti kuvaa maassa 1980-luvun lopulta alkaen harjoitetun yhteiskuntapolitiikan linjasta päättäneiden tahojen pyrkimyksiä vastata edellä kuvattuihin koulutus- ja työmarkkinakansalaisen opiskelu- ja työhistoriaa määrittävissä tekijöissä tapahtuneisiin muutoksiin.

"Ihminen tarvitsee uusia taitoja kansalaisena, kuluttajana ja työntekijänä tietotulvan hallintaan, kriittiseen analyysiin ja tiedon hyödyntämiseen. Tieto- ja osaamiskeskeisten työtehtävien osuus kasvaa ja nopeasti kehittyviä teknologia- ja uusmediayrityksiä uhkaa työvoimapula. ... Koulutuksen kaikilla asteilla tulee kehittää ja lisätä opetusta tiedon hankinnan, kriittisen arvioinnin, välittämisen ja esittämisen sekä vuorovaikutuksellisten taitojen parantamiseksi nykyaikaisessa, kansainvälisessä viestintäympäristössä." (Ks. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto 1998.)

Teknologisen kumouksen todetaan lisänneen sekä ihmisten tarvetta oppia uusia taitoja, joilla hallita kansalaisena, kuluttajana ja työntekijänä kasvanutta tietomäärää, että näitä taitoja vaativien työtehtävien osuutta yhteiskunnassa, jota uhkaa jo teknologia- ja uusmediayrityksien pula työvoimasta. Näiden syiden nähdään yhdessä kansainvälistymisen kanssa vaativan, että koulutusta kehitetään kaikilla kouluasteilla ja opetukseen lisätään sellaisia tiedon hankinnan, hyödyntämisen ja välittämisen taitoja, jotka soveltuvat uuteen viestintäympäristöön. Strategia painottaa siten yhteiskunnan yhteisönä ja sen jäsenten kansalaisina, kuluttajina ja työntekijöinä uusintamisessa onnistumisen tärkeyttä tietotekniikan läpimurron ja globalisoitumisen muuttamissa olosuhteissa (Heinonen ym. 2001, 11-49).

Valtiollisten uusintamismuotojen korvauminen markkinalähtöisillä

Katson koulutus- ja työmarkkinakansalaisen asemassa Suomessa 1990-luvulla tapahtuneiden muutosten syiksi sekä maamme muuttumisen postfordilaisen tuotantotavan määrittämäksi

yhteiskunnaksi että 1980-luvun lopulta alkaen tehdyt yhteiskuntapolitiittiset ratkaisut, joilla siihen pyrittiin sopeutumaan. Sopeutumisen perustana oli näkemys, että fordilaiseen yhteiskuntaan sopivia valtiollisia uusintamismuotoja tuli vähentää korvaten niitä markkinalähtöisillä uusintamismuodoilla. Kansainvälistyminen, määrällisesti ja suhteellisesti lisääntynyt pääomien liikkuttelu kansallisten rajojen yli ja tietotekniikan soveltaminen uusilla tuotannon alueilla muuttivat yritysten toimintatapoja sekä maan elinkeinorakennetta ja teollista pohjaa. Yhä useamman työtehtävän suorittaminen tietotekniikkaa hyödyntäen merkitsi Marxin termein (1979, 550-639) vaihtelevan pääoman osuuden vähenemistä kokonaispääomasta ja nopeutti tavaroiden sekä pääomien siirtymistä paikasta toiseen. Alkutuotannon ja jalostuksen jälkeen palvelut tulivat maan elinkeinorakennetta hallitseviksi toimialoiksi. Kehitykseen liittyi muuttunut suhtautuminen kansalaisuuteen rajatun alueen ja verenperinnön kielikuviiin ankkuroituvana yhteisöllisyytenä, jonka kokemiseen perustuva identiteetti ohjaa yhteiskunnan jäsenenä olevien yksilöiden toimintaa. Identiteetin korostettiin sen sijaan perustuvan muun muassa kielikuviiin työntekijä, yrittäjä ja kuluttaja. (Bauman 1996, 157-189; Hall 1992 ja 1999, 67-70.) Yhteiskuntapolitiikkaa ohjasi aiempaa vähemmän valtion alueella asuvan kansalaisen oikeuksien turvaamisen tavoite. Sen tilalle tuli yhä selvemmin työntekijän, yrittäjän ja kuluttajan oikeuksien turvaaminen niin kuin se oli mahdollista huomioiden juostavan tuotannon tarpeet. Valtiokansalaisuuden sijaan yksilölle kuuluvia oikeuksia ja velvollisuuksia määriteltiin yhä selvemmin hänen koulutus- ja työmarkkinakansalaisuutensa perusteella. (Bryson 1992; Eräsaari 1996, 83-93.)

Valtiollisten uusintamismuotojen korvautumiseen markkinalähtöisillä kuuluivat muun muassa vuonna 1994 voimaan tulleet laki työmarkkinatuesta ja työttömyysturvalain muutokset. Ne merkitsivät, että moni aiemmin työttömyysturvan peruspäivärahaan oikeutettu sai jatkossa työmarkkinatukea. Tähän työvoimapolitiittiseen etuuteen kuului alusta alkaen velvoitteita osallistua työttömien työnhakua aktivoiviin ja työmarkkinavalmiuksia parantaviin toimenpiteisiin. (Saari 1994 ja 1996a). Vuosikymmenen edetessä näitä lakeja muutettiin useasti perusteluna Suomen työvoimapolitiittisen tukijärjestelmän uudistaminen passiivisten toimenpiteiden sijaan (kuten työt-

tömyysturva ja tukityöllistäminen julkiselle sektorille) aktiivisia toimenpiteitä (kuten koulutus, työharjoittelu ja tukityöllistäminen yksityiselle sektorille) painottavaksi (ks. Skog & Räisänen 1997). Aktivoivien piirteiden lisääminen ohjasi myös vuoden 2001 syksyllä voimaan lain kuntouttavasta työtoiminnasta valmistelua ja säättämistä (ks. Johansson & Laukkanen 2001, 6-16) Se ja vastikkeellisuuden lisääminen ohjasivat myös muita sosiaaliturvauudistuksia. Esimerkiksi sairauspäivärahaa koskevaa lakia muutettiin kiristäen korvauksen saantiehtoja ja heikentäen sen tasoa, minkä vuoksi siihen oikeutettujen sinnittely työssä mahdollisimman pitkään peläten poissaolojen johtavan määräaikaisen työsuhteen loppumiseen tai etuuden hakematta jättäminen sen korvatesa aiempaa pienemmän osan menetetystä ansioista uskottiin lisääntyneen. (Ploug 1999, 98-99; Anttonen & Sipilä 2000, 89-96; Julkunen 2001, 142-204.)

Markkinalähtöisten uusintamismuotojen lisäämistavoite leimasi myös koulutuspolitiikassa tapahtuneita muutoksia. 1960- ja 1970-luvuilla politiikan keskeinen tavoite oli vähentää kansalaisten asuinalueeseen, sukupuoleen ja sosiaaliseen taustaan liittyneitä eroja. Tavoitteen keskeisyys väheni, kun koulutuksen järjestämisen paikallista päätösvaltaa lisättiin ja sen valtakunnallista ohjausta kevennettiin korostaen oppilaitosten profiloitumista omaleimaisiksi opinahjoiksi. Poliitiikan tavoitteissa asemansa säilytti tehokkuus, joka yhdistyi työvoiman kvalifikaatioista ja koulutuspalveluiden houkuttelevuudesta huolehtimiseen. Näitä linjauksia noudattaen uudistettiin muun muassa vuodesta 1991 alkaen maamme työvoimapolitiittinen aikuiskoulutusjärjestelmä (ks. Skog & Räisänen 1997, 98-99). Oppilaitosten vapaan kilpailun ja tuloksellisuuden korostuessa koulutuksen kasvatukselliset ja sivistykselliset sisällöt jäivät taka-alalle (Suoranta 1996; Lampinen & Siren 2001.) Tämä näkyi muun muassa pohdinnoissa, voiko oppivelvollisuusajattelun ulottaa ns. tietoyhteiskuntataitoihin pitämällä niitä kansalaisen yhteiskuntakelpoisuuteen kuuluvina perustaitoina. Suomen tietoyhteiskuntastrategiassa niiden merkityksen nähtiin korostuneen. Työntekijän, yrittäjän ja kuluttajan velvoittamista niiden opiskeluun ei kuitenkaan pidetty mahdollisena, koska tietoyhteiskuntakehityksen keskitetty ohjaaminen nähtiin mahdolltomaksi ja tarpeettomaksi eri sektoreiden ja hallinnonalojen sekä kansainväliseen yhteistyö-

hön perustuvassa maailmassa (ks. Suomen itse-
näisyyden juhlarahasto 1998). Tilanne oli toinen
kuin hyvinvointivalttiollisia rakenteita vahvistet-
taessa, jolloin valtiolta pyrki velvoittamaan
kansalaisia yhteiskunnassa tärkeinä pidettyjen
kvalifikaatioiden hankintaan samalla heitä siinä
tukien. (Rinne & Salmi 1998; Sinko & Lehtinen
1998.)

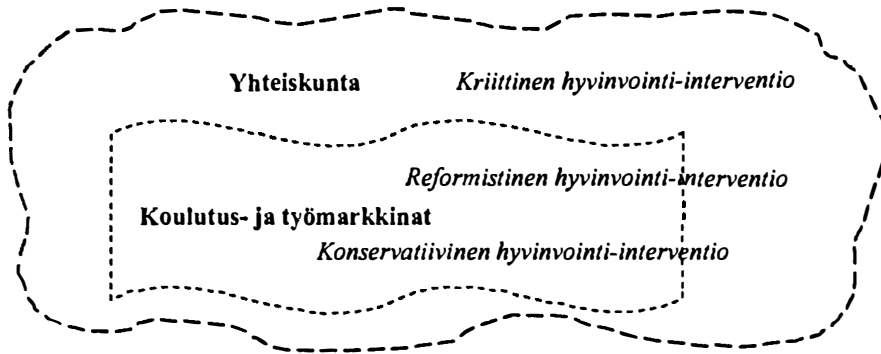
5 HYVINVOINTI-INTERVENTION SUHDE HYVINVOINTIMALLIN MUUTOKSEEN

Hyvinvointi-interventioiden lisääntymisen suh-
detta Suomen hyvinvointimallissa 1990-luvulla
tapahtuneisiin muutoksiin arvioin tarkastelemalla
Uusi polku työelämään-, Kipinä- ja YEH-projek-
teissa tehtyä työttömien yhteiskunnasta syrjäy-
tymisen ehkäisyn kehittämistä. Analysoin niitä
ohjanneissa asiakirjoissa, rahoituspäätöksissä ja
muissa ohjeissa esiintyneitä käsityksiä työttö-
mien syrjäytymisestä ja sen ehkäisyn kehittämi-
sestä. Sovellan tällöin ajatuksia, joita on esitetty
muun muassa Ruotsissa 1970-luvulla yhteiskun-
nan ns. alioikeutettujen ihmisryhmien asemasta
ja sen kohentamisesta käydyssä sosiaalihuolto-
keskustelussa, sillä projekteissa asiakkaina olleet
työttömät kuuluivat monessa suhteessa yhteis-
kunnan alioikeutettuun ihmisryhmään (Koskinen
1973). Monella heistä oli puutteita useissa yhteis-
kunnallisesta asemasta kertovissa ja sen paran-
tamiseen tarvittavissa resursseissa. Tyypillistä
heille oli esimerkiksi taloudellisten resurssien
niukkuus ja vaikutusmahdollisuuksien vähäisyys,
kyvyttömyys muuttaa elinolojaan, yksinäisyys,
elämän yksitoikkoisuus ja värittömyys sekä jou-
tuminen pakon, syrjinnän, erottelun ja hyväk-
sikäytön kohteeksi. He jäivät yhteiskunnassa
tarjottujen usein luokkaluonteisten palvelujen
ulkopuolelle esimerkiksi kulttuuri-, pankki- ja
matkailupalveluiden kohdistuessa pääasiassa
maksukykyisille, joilla oli riittävästi aikaa, rahaa
ja koulutusta niiden käyttämiseen. Heillä oli
varaa lähinnä ns. perustarpeitten tyydyttämi-
seen, eivätkä he voineet juurikaan valita esimer-
kiksi käyttämiään päivähoito- ja terveystalouksia.
Heihin kuului asumälähiöiden asukkaita, ammat-
titaidoittomia, vammaisia, päihdeongelmaisia,
psykkisesti sairaita, pienipalkkaista työtä teh-
neitä ja kansallisten vähemmistöjen jäseniä.
Monilla olisi pitänyt olla mieluummin eläkeläisen
tai työkyvyttömän kuin työttömän status. Usea

heistä oli kokenut muun muassa sosiaalihuollon
ammattilaisten kohdelleen heitä tietoisesti tai tie-
dostamattaan autettavana asiakkaana, ei tasa-
vertaisenayhteiskunnanjäsenenä. (Ks. Piirainen
1996; Saari & Viinamäki 1997; Pohjola ym.
2001b.)

Sosiaalihuoltokeskustelussa erotetaan konser-
vatiiviseen, reformistiseen ja kriittiseen yhteis-
kuntakäsitykseen perustuvat näkemykset siitä,
mistä alioikeutettuihin ihmisryhmiin kuuluvien vai-
keudet elää yhteiskunnan oikeutettujen jäsenten
tavoin johtuvat ja miten vaikeuksia voi poistaa.
Konservatiivista yhteiskuntakäsitystä edustava
pitää ongelmana yhteiskuntaan sopeutumatto-
mien yksilöiden moraalittomuutta ja rikollista
tai ainakin häiriöitä tuottavaa käyttäytymistä.
Ratkaisuksi hän tarjoaa yksilön sopeuttamista
yhteiskuntaan etenkin kontrollipoliittisin ei-hyväk-
syttävästä käytöksestä rankaisevin keinoin.
Reformistista yhteiskuntakäsitystä edustava pitää
ongelmana yhteiskunnallista eriarvoisuutta, jonka
poistamiseksi tai ainakin vähentämiseksi yhteis-
kunnan rakenteita tulee muuttaa ja yksilön elin-
ympäristöä parantaa. Siihen tarvitaan esimerkiksi
talouskasvun lisäämistä ja uusien sosiaalitur-
vajärjestelmien luomista. Kriittistä yhteiskun-
tanäkemyksestä edustava näkee taloudelliseen
kasvuideologiaan perustuvat tavat yrittää rat-
kaista alioikeutettujen sopeutumattomuus yhteis-
kuntaan riittämättömäksi, koska ongelmana on
yhteiskunnan perusrakenteiden toimimattomuus.
Sitä ei voi poistaa talouskasvulla, joka tuottaa vain
osalle yhteiskunnan jäsenistä vaurautta jättäen
osan heistä kurjuuteen. Ongelman poistamiseen
tarvitaan koko yhteiskuntajärjestelmän perusteita
koskevia uudistuksia. (Koskinen 1973.)

Jaottelua soveltaen voidaan erottaa kolme
hyvinvointi-interventiotyyppeä sen mukaan, mitä
näkemystä työttömistä ja heidän syrjäytymisensä
ehkäisemiseksi tarvittavista toimenpiteistä ne
edustavat. Hegemonisessa asemassa olevan
yhteiskuntakäsityksen (Hall 1992) mukaan kyse
voi olla 1) konservatiivisesta hyvinvointi-inter-
ventiosta, joka pyrkii työttömän sopeuttamiseen
yhteiskuntaan, 2) reformistisesta hyvinvointi-inter-
ventiosta, joka pyrkii parantamaan työttömän
elinympäristöä lisäämällä talouskasvua ja luo-
malla uusia sosiaaliturvajärjestelmiä tai 3) kriit-
tisestä hyvinvointi-interventiosta, joka pyrkii
yhteiskunnan perusrakenteiden uudistamiseen.
1990-luvun lopun Suomessa ensimmäinen pyrki
kouluttamaan työttömän koulutus- ja työmark-

Kuvio 3. Hyvinvointi-interventiot työttömän osallisuuden tukijoina.

kinoiksi tyypistyneen yhteiskunnan koulutus- ja työmarkkakansalaiseksi. Toinen pyrki samaan turvautumalla myös koulutus- ja työmarkkinoiden sekä sosiaaliturvajärjestelmien uudistamiseen ja talouskasvun lisäämiseen. Kolmas pyrki työttömän koulutus- ja työmarkkinakan-salaiseksi kouluttamisen sijaan turvaamaan hänen hyvinvointinsa lisäämällä hänen laajempaa yhteiskunnallista osallisuuttaan ja muuttamalla yhteiskunnan perusrakenteita. (Kuvio 3.)

Vaikka Suomen EU-jäsenyyden ja 1990-luvulla tapahtuneen hyvinvointimallin muutoksen sekä siihen liittyneen väestön eriarvoisuuden lisääntymisen kietoutumisesta toisiinsa esitetään erilaisia tulkintoja, lisäsi jäsenyyden kiistatta hyvinvointi-interventioiden osuutta työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyä kehittäneessä toiminnassa. Se muun muassa mahdollisti hyvinvointi-interventioiksi kutsumieni projektien rahoittamisen EU:n rakennerahastoihin kuuluvan ESR:n varoista. Rahoitusta myönnettiin varsinkin ESR:n Suomen tavoite 3- ja 6 -ohjelmista, joista oli mahdollista saada tukea projekteille, jotka kehittivät työttömien aktiivisuutta korostaneisiin EU:n työvoima- ja sosiaalipoliittisiin linjauksiin soveltuneita työvoimapolitiittisia toimenpiteitä. Kaiken EU:n rakennerahastoista osittain rahoitetun kehittämistoiminnan tavoin jatkettiin myös hyvinvointi-interventioissa kokeiltujen työtapojen ja -menetelmien rahoittamista projektien päätyttyä vain, jos projekteissa saadut kokemukset arvioitiin niin hyviksi, että niissä kokeillun toiminnan jatkaminen esimerkiksi työllisyyspolitiikkaan varatuin kansallisin määrärahoihin katsottiin perustelluksi. (Ks. Työministeriö 1995a, 44-48 ja 1995b; Euroopan yhteisöjen komissio ... n.d.)

Ensimmäisellä Suomea koskeneella EU:n rakennerahastokaudella 1.1.1995-31.12.1999 toteutettujen ESR-rahoitteisten hyvinvointi-interventioiden lähtökohtina olivat edellä mainituissa ohjelma-asiakirjoissa olleet työmarkkina-analyysit ja niihin perustuneet toimenpidelinjaukset. Asiakirjojen laatimisen korostetaan tapahtuneen hajautetulla mallilla ja ns. bottom up -lähestymistapaa noudattaen. Keskushallinto käsittelee paikallisten ehdotusten pohjalta laadittuja asiakirjaluonnoksia työmarkkinaosapuolten kanssa järjestämissään tilaisuuksissa ja arvioi ohjelmien strategioita, prioriteetteja ja toimenpidekokonaisuuksia EU:n komission asiantuntijoiden kanssa pitämässään suunnitteluseminaareissa. Tavoite 3 -asiakirjan linjausten, jotka pätevät myös tavoite 6 -ohjelmasta rahoitettuun vastaavaan tyyppiseen toimintaan, mukaan rahoitetuissa projekteissa tuli pyrkiä: 1) ehkäisemään pitkäaikaistyöttömyyden syntyä sekä helpottamaan pitkäaikaistyöttömien ja syrjäytyvien työelämään siirtymistä yksilöllisillä palvelukokonaisuuksilla eli ns. joustavilla poluilla työttömyydestä työhön; 2) edistämään talouskasvua tukemalla uusien työpaikkojen syntymistä ja osaamisen kehittämistä pk-yrityksissä; ja 3) ehkäisemään ammattitaidottomien nuorten työelämästä syrjäytymistä ja helpottamaan heidän ammatillisen koulutuksen jälkeistä työmarkkinoille siirtymistään YOUTHSTART-tyyppisten toimenpiteiden avulla. Projektien tuli täydentää kansallista aktiivista työvoimapolitiikkaa ja sisältää uusia lisäarvoa antavia elementtejä, joilla toiminnan laatu ja vaikuttavuus kohoaisivat. Ohjelmien työmarkkina-analyysit ja toimenpidelinjaukset lähtevät siitä, että työttömien syrjäytyminen yhteiskunnasta johtuu ongelmista,

joiden poistamiseksi tarvitaan ensisijaisesti heidän työmarkkinakvalifikaatioitensa parantamista. Työntekijöiden tai pk-yrittäjien tarvitseman ammattitaidon kohentamisen katsotaan edistävän osaamiseen perustuvassa yhteiskunnassa talouden kasvamista ja uusien työpaikkojen syntymistä. Koulutus- ja työmarkkinoiden uudistaminen nähdään työttömien ja vielä työssä olevien koulutus- ja työmarkkinakansalaisten ammattitaidon kohottamisena, jotta heidän siirtymisensä työttömyydestä tai koulutuksesta työhön helpotuisi. Markkinoiden toimintalogiikkaan ei muutoin haluta puuttua. (Ks. Työministeriö 1995a; Euroopan yhteisöjen komissio ... n.d..)

Kokemukseni ESR:n Suomen tavoite 3- ja 6-ohjelmista rahoitetuista Uusi polku työelämään- ja Kipinä-projekteista osoittavat, että niissä työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyä voitiin kehittää siinä määrin kuin näiden ohjelmien konservatiivisen ja osittain reformistisen yhteiskuntakäsityksen mukaiset toimenpidelinjaukset sallivat. Projekteissa noudatettiin samoja työttömien työllistämistä, koulutusta, kuntoutusta ja sosiaaliturvaa koskevia määräyksiä kuin muussa työhallinnon toimeenpanemassa työvoimapolitiikassa. Se aiheutti ongelmia, koska projekteissa ei voitu käyttää esimerkiksi työttömien koulutukseen ja kuntoutukseen niin paljon resursseja kuin osa työttömistä oli niihin hakiessaan ymmärtänyt. Se esti tai ainakin vaikeutti myös uusien työtapojen ja toimenpideyhdistelmien kokeilemista käytännössä niiden toimivuuden selvittämiseksi. (Ks. Piirainen 1996). Nämä ja vastaavat ongelmat kertovat projektien toteuttajien erilaisista näkemyksistä, miten työttömien syrjäytymisen ehkäisyä tuli käytännössä kehittää. Ne johtuivat projektien tavoitteesta koota mahdollisimman monipuolisesti työttömien kanssa toimivien asiantuntijoiden näkemyksiä edustavia toteuttaja- ja yhteistyöverkostoja. Mukaan haluttiin työvoimaviranomaisen lisäksi koulutus-, kuntoutus- ja sosiaalialan ammattilaisia sekä työttömien ja muiden kolmannella sektorilla toimivien järjestöjen edustajia muun muassa heidän vertaistukea koskevan asiantuntemuksensa hyödyntämiseksi toiminnan kehittämisessä. Laajassa verkostossa oli monipuolinen asiantuntemus, mutta se lisäsi myös todennäköisyyttä, että siihen kuului erilaisiin yhteiskuntakäsityksiin sitoutuneita tahoja ja niiden edustajia. (Ks. Lapin läänin työvoimapiiri 1995; Sosiaali- ja terveysministeriö 1996; Vaasan läänin työvoimapiiri 1996a ja b; Saari 1999.)

Seuraava Kipinä-projektin asiakkaan "kirjeeseen" antama palaute, miten hän koki projektin tukeneen lähtöään jatkamaan vieraan kulttuurin opiskelua oppilaitokseen, johon hänet valittiin projektin aikana, kuvaa ESR-rahoitteisten hyvinvointi-interventioiden sisäistä ristiriitaa, kun ne korostivat kehittävää työttömien tarpeista lähteviä räätälöityjä ratkaisuja heidän yhteiskunnasta syrjäytymisensä estämiseksi, mutta niillä oli siihen varsin vähäiset mahdollisuudet.

"... Vaikka opiskelupaikan löytyminen (toisesta maasta, ES) ei liittynytäkään Kipinä-projektiin, niin mielestäni ns. utopistisiin tavoitteisiin ja suunnitelmiin tulisi suhtautua vakavuudella. ...olisin toivonut saavani KONKREETTISTA apua löytääkseni ratkaisumallin joka mahdollistaa (vieraan kulttuurin, ES) aktiivisen ja täysipainoisen opiskelun sekä taloudellisen selviytymisen. Koin että opiskeluuni suhtauduttiin lähinnä kuin harrastuksena joka ärsytti suunnattomasti, sillä olin vuosien etsinnän jälkeen löytänyt alueen joka kiinnosti kaikilta osin ja haluan panostaa siihen täysillä. ... Kipinä-projektin seuraajien (?) tulisikin asettaa uudenlaiset lähtökohdat ja ottaa käyttöön poikkeukselliset menetöt/tavoitteet. Rohkeutta ja riskinottoa vaaditaan osallistujien lisäksi myös järjestäjiltä. ..."

Projekti ei voinut käytännössä juurikaan tukea tällaista työttömän opiskeluratkaisua, koska se ei ollut lyhykestoinen ammatillisen lisäkoulutuksen, kuntoutuksen ja tukityön elementeistä koostunut polku työttömyydestä työhön (ks. Vaasan läänin työvoimapiiri 1996a ja b). Yrittäessään toteuttaa omaa kiinnostustaan vastaavan koulutusratkaisun työtön huomasi, että projekti ei voinut tukea hänen opiskeluaan taloudellisesti eikä se tukenut häntä henkisesti ratkaisun tekemisessä.

Hyvinvointi-interventioiden toteuttaja- ja yhteistyöverkostoihin kuuluneiden tahojen eri yhteiskuntanäkemyksiin sitoutumisesta johtuneet ristiriidat kohdattiin myös YEH-projektissa, kun sen vastuullisena toteuttajana olleen työttömien valtakunnallisen järjestön paikallisyhdistykset pyrkivät tekemään yhteistyötä työhallinnon, kunnan sosiaali- ja terveystoimen ja muiden vastaavien paikallisesti hieman vaihtelevien tahojen kanssa. Näitä ongelmia kuvaa seuraava projektin asiakkaan kertomus työkyvyttömyyseläkkeelle pääsystä.

"... Olin metallitöissä noin 12 vuotta. Kun selkävaivat jatkuivat, päätin yrittää kalanvälitystä. ... Noin kolmen vuoden kuluttua suomalaisiin iski

niin "eurokiima" ja niinpä noihin käsittelytiloihin olisi pitänyt tehdä remontti, joka olisi tullut mak samaan 100 000 mk. ... Jäin osittain vapaaehtoisesti työttömäksi. Asuin noin neljä vuotta yksinäisessä mökissä .... Kun sitten aloin käydä pilkeryhmäni mukana YEH-projektin järjestämissä tapahtumissa, vetäjät ottivat yhteyttä työvoimatoimistoon. Sieltä annettiin lääkärielle määräys tarkemmista tutkimuksista. ... tuloksena oli välittömästi työkielto ja vuoden sairausloman jälkeen osoitus työkyvyttömyyseläkkeelle...." (Ks. Koskinen 2001.)

Asiakkaan YEH-projektin ansiona pitämä työkyvyttömyyseläkkeelle pääsy osoittaa, että hänen jo aiemmin huonoon terveyteensä ei kiinnitetty ennen projektia riittävästi huomiota. Hän siirtyi pitkään jatkuneiden selkäkipujen vuoksi metallitoista kalanvälitykseen lopettaen myös sen jäädessä osittain vapaaehtoisesti työttömäksi. Tultuaan yksinäisessä mökissä asuttuaan projektiin siinä toimineet saivat työvoimatoimiston kiinnittämään tarkemmin huomiota hänen terveyteensä. Näin ei olisi ilmeisestikään käynyt, jos tämänkin projektin ensisijainen tavoite olisi ollut työttömän mahdollisimman nopea palauttaminen koulutus- ja työmarkkinoille (ks. Saari & Viinamäki 2001, 10-37).

Seuraava YEH-projektin asiakkaan arvio työttömien elämästä 1990-luvun lopun Suomessa tuo hyvin esille sen, mitä jännitteitä hyvinvointi-interventioissa kohdattiin, kun niiden toteuttaja ja yhteistyöverkostot koostuivat erilaisiin yhteiskuntanäkemyksiin ja niiden mukaisiin käsityksiin työttömien syrjäytymisestä ja sen estämiseksi tarvittavasta toiminnasta sitoutuneiden tahojen edustajia.

"... Meiltä työttömiltä on viety usko parempaan huomiseen. Lainsäädäntövalta on tehnyt kaikkensa elämäntilanteemme huonontamiseksi. On tullut lakeja, joilla leikataan, asetuksia, joilla höylätään, sopimuksia, joilla sidotaan, ohjelmia, joilla avataan, päätöksiä, joilla supistetaan, muistioita, joilla nollataan. Me Suomen täysivaltaiset kansalaiset saimme potkut mainituista syistä. Menetimme kansalaisoikeudet, menetimme ihmisoikeudet. ..." (Ks. Sorvala 2001.)

Näkemyks poliittisten päättäjien lainsäädäntöön tekemistä muutoksista ja muista päätöksistä työttömien kansalais- ja ihmisoikeuksien sekä uskon parempaan huomiseen menettämisen syinä oli työttömien keskuudessa varsin yleinen.

Päätökset olivat osa Suomen hyvinvointimallin muuttamiseen johtanutta yhteiskuntapolitiikan uudelleenlinjausta, jonka myötä yhteiskunnan ja sen jäsenten valtiollisia uusintamismuotoja karsittiin ja markkinalähtöisiä lisättiin. Tämä poliittisen eliitin kansantalouden kasvattamista tärkeimpänä yhteiskuntapolitiittisena tavoitteena pitänyt linja heijastui EU-ohjelmien toimeenpanosta vastuullisten viranomaisten toimeenpanemana myös hyvinvointi-interventioissa toteutettuun työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyn kehittämiseen. Etenkin ESR-projekteissa oli hyvin vähän tilaa kokeiluille, jotka eivät olisi perustuneet yhteiskuntakäsitykseen, jonka mukaan työttömien syrjäytymisen estämiseen on varaa vasta maan talouden kohentamisen ja valtion kassan tasapainoon saamisen jälkeen. Koulutus- ja työmarkkinoiden rakenteisiin puuttuminen tarkoitti niiden joustavuuden lisäämistä koulutamalla niiden kiristyviä kvalifikaatiovaatimuksia vastaavia keskenään kilpailevia koulutus- ja työmarkkinakansalaisia. Esimerkiksi julkisen sektorin tukityöllistämistä pyrittiin välttämään vapaat markkinakilpailua häiritsevänä toimenpiteenä. Aktivointi ymmärrettiin työttömien aktiivisuuden lisäämisenä, eikä sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmien kehittämisenä tukemaan heidän omaehtoista aktiivisuuttaan. (Ks. Sosiaali- ja terveysministeriö 1994 ja 1995; Työministeriö 1995a.)

6 POHDINTAA

Suomessa 1990-luvun lopulla toteutettujen hyvinvointi-interventioiden joukossa oli varmasti myös aidosti huono-osaisia tukevia ja hyväosaisten kanssa tasavertaisia mahdollisuuksia turvaavia työttömien syrjäytymisen ehkäisyn työmenetelmiä kehittämään pyrkineitä hankkeita. Niiden toteuttamiseen oli ainakin periaatteessa edellytyksiä muun muassa pyrittäessä toteuttamaan ESR-projekteja ohjanneissa ohjelmissa koko yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta tärkeänä pidettyä tavoitetta saada koulutuksellisesti ja työmarkkinallisesti huono-osaiset osallisiksi tietotekniikasta ja sen mahdollisuuksista. ESR-projektien onnistumisen perusongelmaksi näytti kuitenkin muodostuvan innovatiivisuudestaan kiitettyä Oppiva Ylä-Karjala -projektia arvioitaessa esiin nostettu vaikeus löytää asiakkaina olleille työttömille sopivia työpaikkoja. Projektin tode-

taan lisänneen työttömien tietoteknisiä valmiuksia, mutta ei työllistäneen heitä (Castells & Himanen 2001, 125-127). Projektin "tulosten" rajoittuminen/rajoittaminen työttömien tietoteknisten valmiuksien lisääntymiseen kuten myös Uusi polku työelämään- sekä Kipinä -projekteissa saadut kokemukset antavat aiheen kysyä, kuinka rajoittunutta projektien työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyn kehittäminen kuitenkin oli. Niitä toteuttavien näytti olevan muun muassa projektin rahoituksen jatkumisen turvaamiseksi helpompaa sopeutua tuottamaan joustavia koulutus- ja työmarkkinakansalaisia kouluttamalla työttömiä markkinoilla toimimaan kykeneviksi kuluttajiksi, yrittäjiksi ja työntekijöiksi kuin yrittää puuttua laajemmin työttömien syrjäytymistä aiheuttaneisiin yhteiskuntarakenteellisiin ongelmiin.

Työttömien yhteiskunnasta syrjäytymisen ehkäisyn kehittämisessä on huomattava, että siinä on kyse työttömien elämäntilanteen, ei vain heidän koulutus- ja työmarkkina-asemansa parantamiseen liittyvästä toiminnasta. Tavoitteena tulee olla työttömien yhteiskunnallisen osallisuuden lisääminen prososiaalista ja sosio-kulttuurisen innostamisen (Kurki 2000) mukaista toimintaa toteuttamalla. Sitä tukemaan tarvitaan yhteiskuntapolitiikkaa, joka esimerkiksi Suomessa 1980-luvun lopulta alkaen voimistuneen kansantalouden kilpailukyvyyn, yritysten menestymisedellytysten ja työttömien joustaviksi koulutus- ja työmarkkinakansalaisiksi kouluttamisen sijaan korostaa työttömien ja työllisten välisen solidaarisuuden lisäämistä. Tällöin myös hyvinvointi-interventioissa tavoitteena olleen toisen tekemisen tapojen (mm. Piirainen 1996) löytämiseen perustuvan työttömien syrjäytymisen ehkäisyn kehittäminen olisi mahdollista. Poliittikan linjan pysyessä entisellään kehittäminen jää hyvän tahdon, itseensä luottamisen, toimeen tarttumisen ja aktiivisena olemisen korostamiseksi käytettävissä olevien aika-, raha- ja muiden resurssien puutteen estäessä toiminnan käytännön muuttamisen. Työttömiltä tai muilta yhteiskunnan alioikeutettuihin ryhmiin kuuluilta näitä resursseja ei pidä aktivoimien tai muun vastavaan iskulauseeseen nimissä ensimmäisenä vaatia. Sen sijaan niitä on perättävä oikeutetussa asemassa oleviin ryhmiin kuuluville yrittäjiltä ja työllisiltä, joiden tulee kantaa itsensä lisäksi vastuuta myös yhteiskunnan alioikeutetuista jäsenistä. (Fals Borda 1997; Heller 1999; Bauman 2002; Metteri ym. 2000.) Myös tutkimusta tekevien

tulee tiedostaa vastuunsa työttömien kanssa solidaariseen yhteiskuntarakenteellisten epäkohtien poistamiseen sitoutuvan toiminnan kehittämisen mahdollistamisesta. Tutkimuksen ei saa jäädä yhteiskunnan epäkohtia toteavaksi tarkkailemiseksi, vaan pyrkiä edistämään käytännön elämässä tapahtuvaa epäkohtia poistavaa toimintaa.

LÄHTEET

- Aho, Simo & Koponen, Hannu: Nuorten opiskelu- ja työurat 1990-luvulla. Nuorisosaian neuvottelukunta, Nuora, julkaisuja 20. Pieksämäki 2001.
- Alasuutari, Pertti: Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Jyväskylä 1995.
- Alasuutari, Pertti: Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Hanki ja jää & Gaudeamus, Helsinki 2001.
- Amkil, Robert & Nieminen, Jarmo & Säkjärvi, Maija: Yksilölliset palvelukokonaisuudet pitkäaikaistyöttömille ja niille, jotka ovat vaarassa joutua pitkäaikaistyöttömiksi. Euroopan sosiaalirahaston Suomen tavoite 3 ohjelma. ESR-julkaisut 10/97. Helsinki 1997.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma: Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Vastapaino, Jyväskylä 2000.
- Bauman, Zygmunt: Maaperä, veri ja identiteetti. Teoksessa Bauman, Zygmunt: Postmodernin luno. Suom. Jyrki Vainonen. Toim. Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell. Vastapaino, Jyväskylä 1996, s. 157-190.
- Bauman, Zygmunt: Notkea moderni. Suom. Jyrki Vainonen. Vastapaino, Jyväskylä 2002.
- Beck, Ulrich: The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order. Polity Press, Padstow 1997.
- Bryson, Lois: Welfare and the State. Who Benefits? THE MACMILLAN PRESS LTD, Hong Kong 1992.
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka: Suomen tietoyhteiskuntamalli. Suom. Kempinen, Jukka. Sitra 242. WSOY, Vantaa 2001.
- Ek, Ellen & Saari, Erkki & Viinämäki, Leena & Sovio, Ulla & Järvelin, Marjo-Riitta: Nuorten aikuisten työelämästä syrjäytyminen ja sosiaaliturvan käyttö. Kansaneläkelaitos, n.d.. Käsikirjoitus.
- Eräsaari, Risto: Käsi, kahva ja sateenvarjo. Toim. Virkki, Juha. SoPhl. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 3. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän yliopistopaino 1996.
- Euroopan yhteisöjen komissio. Aluepolitiikan ja koheesion pääosasto: Euroopan aluekehitysrahasto. Euroopan sosiaalirahasto. Maatalouden ohjaus- ja tukirahasto, ohjausosasto. Kalatalouden ohjauksen rahoitusväline. SUOMI. Yhtenäinen ohjelma-asiakirja. 1995-1999. Tavoite 6. n.d.. Painamaton.
- European Commission: Evaluating EU Expenditure programmes: A Guide. Ex post and Intermediate Evalu-

- ation. First edition, January 1997. XIX/02 - Budgetary overview and evaluation. Office for Official Publications of the European Communities, 1997.
- Fals Borda, Orlando: People's Participation. Challenges Ahead. Compiled and Analysed by Orlando Fals Borda. The Apex Press & Intermediate Technology Publications, Bogotá 1998.
- Fischer, Frank: Evaluating Public Policy. Nelson-Hall Inc., 1995
- Guba, Egon G. & Lincoln, Yvonna S.: Fourth Generation Evaluation. Sage Publications, 1989.
- Gubruim, Jaber F. & Holstein, James A.: The New Language of Qualitative Method. Oxford University Press, 1997.
- Hall, Stuart: Kulttuurin ja politiikan murroksia. Toim. Koivisto, Juha & Lehtonen, Mikko & Uusitupa, Timo & Grosberg, Lawrence. Vastapaino, Jyväskylä 1992.
- Hall, Stuart: Identiteetti. Suom. ja toim. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha. Vastapaino, Tampere 1999.
- Hart, Elizabeth & Bond, Meg: Action research for health and social care. A guide to practice. Open University Press, Bury St Edmunds 1995/1996.
- Heikkilä, Eija-Mari & Katajamäki, Hannu & Saari, Erkki: Ennakoinnin sietämätön vaikeus. Yritys hahmottaa työelämän lyhyen ja pitkän aikavälin muutoksia entisen Vaasan läänin alueella. Palvelututkimuksia 1/1999. Vaasan yliopiston tutkimuslaitos, Vaasa 1999.
- Heinonen, Jari & Sundell, Markku & Västilä, Tarja: Syrjäytymistä estämässä. Arviointitutkimus Tapaturma- ja sairausinvalidien liiton toiminnasta ja erityisesti "Ikääntyneiden monivammaisten syrjäytymisen estäminen" -kurseista. Tapaturma- ja sairausinvalidien liitto ry & Demokraattinen Sivistysliitto ry., 2001.
- Heller, Agnes: A Theory of Modernity. Blackwell Publishers, Bodmin 1999.
- Hughes, Christina: From field notes to dissertation: analyzing the stepfamily. Teoksessa Bryman, Alan & Burgess, Robert G. (toim.): Analyzing Qualitative Data. Routledge, Chatham 1994, s. 35-46.
- Hyyryläinen, Torsti & Rannikko, Pertti (toim.): Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä. Vastapaino, Jyväskylä 2000.
- Jarvis, Peter: The Practitioner-Researcher. Developing Theory from Practice. JOSSEY-BASS. A Wiley Company, 1999.
- Julkunen, Raija: Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino, Jyväskylä 2001.
- Johansson, Tuija & Laukkanen, Pertti: Pitkjänteisesti ja ennakoivasti myönteiseen työllisyyskehitykseen. Näkemyksiä Lapin työhallinnon strategian kehittymisestä ja lähivuosien työvoimapolitiikan suunnasta. 2001.
- Kipinä I -projekti: URL: <http://esrlomake.mol.fi/esrprojekti/3/1/960196.html>, 30.12.2002.
- Kipinä II -projekti: URL: <http://esrlomake.mol.fi/esrprojekti/3/1/960197.html>, 30.12.2002.
- Koistinen, Pertti: Työpolitiikan perusteet. WSOY, Juva 1999.
- Koistinen, Pertti & Sengenberger, Werner: Conclusions. Teoksessa Koistinen, Pertti & Sengenberger, Werner (toim.): Labour Flexibility, a Factor of Economic and Social Performance of Finland in the 1990s. Tampere University Press, 2002, s. 255-269.
- Koskinen, Alpo "Mikko": Mukana YEH-projektissa. Teoksessa Pohjola, Anneli & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena (toim.): Yhteistyöllä työttömien elämä hallintaan? Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 40. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001, 88.
- Koskinen, Simo: Sosiaalityöntekijä kehittäjänä ja muutajana. Teoksessa Sosiaalipolitiikan arvot, tavoitteet ja käytäntö 1970-luvulla. Juhlakirja Armas Niemisen täyttäessä 60 vuotta 7.2.1973. Acta Universitatis Tampereensis SER. A VOL. 49. Tampereen yliopisto, Tampere 1973, s. 141-148.
- Kosonen, Pekka: Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot. Yhdyntymistä ja hajaantumista. Gaudeamus, Tampere 1995.
- Kurki, Leena: Sosiokulttuurinen innostaminen. Muutoksen pedagogiikka. Vastapaino, Tampere 2000.
- Lampinen, Osmo & Siren, Hannu: Korkeakoulupolitiikan juuret ja kehitys. Teoksessa Mäkinen, Raimo & Poropudas, Olli (toim.): Irtiotto 90-luvun koulutuspolitiikasta. Koulutuspoliittinen artikkelikokoelma. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja B:67. Turku 2001.
- Lapin läänin työvoimapiiri: Päätös 27.10.1995, Projekti Nro 950248.
- Layder, Derek: New Strategies in Social Research. An Introduction and Guide. Polity Press & Blackwell Publishers, Padstow 1993.
- Mabry, Linda: Implicit and Explicit Advocacy in Postmodern Evaluation. Teoksessa Mabry, Linda (toim.): Evaluation and the Postmodern Dilemma. Advances in Program Evaluation. Volume 3. JAI PRESS INC., 1997, s. 191-203.
- Marshall, T. H.: Citizenship and social class and other essays. University Press, Cambridge 1950.
- Marx, Karl: Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. 1 osa. Ensimmäinen kirja. Pääoman tuotantoprosessi. Progress, 1979.
- Metterl, Anna & Lehtinen, Tuula & Saarnio, Merja: Kitkasta kuulemiseen - kohti kansalaisen luottamusta. Mikä hätänä? -projektin loppuraportti 1998-2000. Omaehtoisen kehityksen julkaisuja. Sarja A, Uudistuva yhteiskunta nro 3. Kansalaisareena ry, Tampere 2000.
- Okely, Judith: Thinking through fieldwork. Teoksessa Bryman, Alan & Burgess, Robert G. (toim.): Analyzing Qualitative Data. Routledge, Chatham 1994, s. 18-34.
- Pierson, Chris: Marxism and the Welfare State. Teoksessa Gamble, Andrew & Marsh, David & Tant, Tony (toim.): Marxism and Social Science. MACMILLAN PRESS LTD, Hong Kong 1999, s. 175-194.

- Piirainen, Keijo: Pitkääikaistyöttömien selviytymisstrategiat haasteena palvelujärjestelmälle. Teoksessa Piirainen, Keijo (toim.): Toisin tavoin tie on avoin. Kirjoituksia pitkäaikaistyöttömille suunnatuista kehittämishankkeista. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 22. Lapin yliopisto, Rovaniemi 1996, s. 99-122.
- Pitkääikaistyöttömien selviytymisstrategioiden kehittäminen: URL: <http://esrlomake.mol.fi/esprojekti/6/2/950248.html>, 30.12.2002.
- Ploug, Niels: Cuts in and reform of the Nordic cash benefit systems. Teoksessa Kautto, Mikko & Heikkilä, Matti & Hvinden, Bjørn & Marklund, Staffan & Ploug, Niels (toim.): Nordic Social Policy. Changing welfare state. Routledge, 1999, s. 79-103.
- Pohjola, Anneli & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena (toim.): Interventioilla hyvinvointia työttömille? Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. C. Työpapereita 30. Lapin yliopisto, Rovaniemi 1999.
- Pohjola, Anneli & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena (toim.): Vaihtoehtoja työstä syrjäytyneille. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 41. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001a.
- Pohjola, Anneli & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena (toim.): Yhteistyöllä työttömien elämä hallintaan? Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 40. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001b.
- Reason, Peter & Bradbury, Hilary (toim.): Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice. Sage Publications, Trowbridge 2001.
- Rinne, Risto & Salmi, Eeva: Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena. Vastapaino, Tampere 1998.
- Rossi, Kari & Saari, Erkki & Salonen-Soulié, Ulla: AKTIIVISUUS ASENTEEKSI -PROJEKTI - katalysaattori ja konsultti? Vaasan kaupunki & Sosiaali- ja terveysministeriö, 1995. Painamaton.
- Saari, Erkki: Teoreettisia lähtökohia ymmärtää työttömyysturvajärjestelmää osana sosiaalivaltion kehkeytymisen ristiriitoja. Pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto, 1994. Painamaton.
- Saari, Erkki: Joustoilla työtä? Työsopimuslain poikkeus ja sopimus nuorten työllistymisedellytysten parantamiseksi - helpottuiko pitkäaikaistyöttömien ja nuorten työhön pääsy. Työpoliittinen tutkimus Nro 139. Työministeriö, Helsinki 1996a.
- Saari, Erkki: Vaasassa "Kipinää" työn vuoksi. Karensisanomat 4(1996b): 4-5, s. 14.
- Saari, Erkki: Mikä järjestöjen toimintaa ohjaa? Teoksessa Peltovuori, Timo (toim.): Auttaminen ja vastuu. Omaiset mielenterveytyön tukena - Pohjois-Suomen yhdistys ry & Hyvä Mieli -projekti, Oulu 1999, s. 115-129.
- Saari, Erkki: Hyvinvointiyhteiskuntaa purkamassa vai kehittämässä? Tutkijana toimimisesta hyvinvointi-interventioissa. Teoksessa Syrén, Ilkka & Pohjola, Pertti (toim.): Tolmintatutkimus: Kohteena sosiaali- ja terveyspalvelut. Esityksiä työseminaarissa 7.-8.5.2001. Oraita 3/2001. Kuntokallio, 2001, s. 104-110.
- Saari, Erkki & Viinamäki, Leena: Ei pakkotyöllistämistä eikä syyllistämistä. Työttömyyden uudet ulottuvuudet. Socius. Sosiaali- ja terveyspoliittinen aikakauslehti 3(1997): 1, s. 15-17.
- Saari, Erkki & Viinamäki, Leena: YEH-projektin tarkoitus ja toteuttaminen. Teoksessa Pohjola, Anneli & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena (toim.): Yhteistyöllä työttömien elämä hallintaan? Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 40. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001, s. 10-37.
- Sinko, Matti & Lehtinen, Emo (toim.): Bitit ja pedagogiikka. Tieto- ja viestintäteknikka opetuksessa ja oppimisessa. Sitra 194. Atena Kustannus, Jyväskylä 1998.
- Skog, Harri & Räisänen, Heikki: Toimivampiin työmarkkinoihin. Selvitysmiesten raportti työvoimapolitiittisen järjestelmän uudistamiseksi. Työministeriö, 1997.
- Sisäasiainministeriö 2000: Tavoite 6 -ohjelman välisarvio. Loppuraportti. Sisäasiainministeriö. Aluekehitysosaston julkaisu 2/2000. Helsinki 2000.
- Sorvala, Jorma: Pilkerhymäläisenä YEH-projektissa. Teoksessa Pohjola, Anneli & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena (toim.): Yhteistyöllä työttömien elämä hallintaan? Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 40. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001, 89-90.
- Sosiaali- ja terveysministeriö: Sosiaaliturvan strategiset valinnat - kohti 2000-lukua. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1994:5.
- Sosiaali- ja terveysministeriö: Sosiaaliturvan strategiat - viisi vuotta 2000-luvulle. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:1.
- Sosiaali- ja terveysministeriö: Rahoituspäätös 5/252/96, 3.6.1996.
- Suikkanen, Asko & Viinamäki, Leena: New dimensions of labour market citizenship. Teoksessa Ferlie, Jane E. & Marmot, Michael G. & Griffiths, John & Ziglio, Erio (toim.): Labour market changes and job insecurity: a challenge for social welfare and health promotion. WHO Regional Publications, European Series, No. 81. 1999.
- Suomen itsenäisyyden juhlarahasto: Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky. Tietoyhteiskunnan strategisen kehittämisen lähtökohdat ja päämäärät. Sitra 206. Helsinki 1998. URL: <http://194.100.30.11/tietoyhteiskunta/suomi/st21/sitra2062b.htm>, 24.12.2002.
- Suoranta, Juha: Maailman kauheus, kasvatusta ja toivon periaate. Filosofinen aikakauslehti n&n (1996): 4. URL: http://www.netn.fi/496/netn_496_opfi.html, 26.12.2002.
- Työministeriö: ESR Euroopan sosiaalirahasto. Ohjelmasiikirja (SPD) 1995-1999. Tavoite 3 SUOMI. 25.7.1995. 1995a.
- Työministeriö: ESR Euroopan sosiaalirahasto. Ohjelmasiikirja (SPD) 1995-1999. Tavoite 4 SUOMI. 25.7.1995. 1995b.

- Vaasan läänin työvoimapiiri: Projektipäätös 18.3.1996, Dnro 545/37/95, Projektikoodi: 960196. 1996a
- Vaasan läänin työvoimapiiri: Projektipäätös 19.3.1996, Dnro 546/37/95, Projektikoodi: 960197. 1996b
- Vartiainen, Perttu: Muuttoliikkeen uusi kuva. Muuttoliikkeen sosioekonomiset piirteet seutukunnittain 1993-1995 ja kehityksen suunta 1996. Aluekehitysosaston julkaisuja 4/1997. Sisäasiainministeriö, Helsinki 1997.
- Viinamäki, Leena: Periodielämä? Tutkimus vuonna 1966 syntyneiden ylitomiolaisten opiskelu- ja työssäkäyntireiteistä. Acta Universitatis Lapponiensis 26. Lapin yliopisto, Rovaniemi 1999.
- Viinamäki, Leena & Saari, Erkki: Nuorten opiskelu- ja nuorten aikuisten työssäkäyntiratkaisut - valintoja vai pakkovalintoja? Teoksessa Pohjola, Anneli & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena (toim.): Vaihtoehtoja työstä syrjäytyneille. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 41. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001, s. 10-41.
- Vähätalo, Kari: Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Gaudeamus, Tampere 1998.
- Whyte; William Foote (toim.): Participatory Action Research. Sage Publications, 1991.
- Zuber-Skerritt, Ortrun (toim.): New Directions in Action Research. The Falmer Press, Guildford & King's Lynn 1996.